

ÇOCUK EĞİTİMCİLERİ VE SAĞLIKLI PSİKOLOJİK GELİŞİM

Sırrı AKBABA*

Özet: Bu çalışmada; hakkında öğretmenlere kısmen bilgi verilen, ana-babaya ise herhangi bir örgün eğitim kurumunda bilgi verilmeyen gelişim psikolojisinden, bu iki grup eğitimcilerin nasıl yararlanmaları gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaca ulaşmak için gelişim psikolojisine ait çeşitli kaynaklar taranmış ve uygulanabilir bilgilerden yararlanılmıştır. Öncelikle gelişim psikolojisindeki temel kavramların ana-baba ve öğretmenlerce bilinip bu kavramların her birinden nasıl yararlanabilecekleri; “olgunlaşma” ve “kritik dönem” üzerinde irdelenmiştir. Daha sonra gelişime ilişkin temel kurallardan ve sosyal, zihinsel, ahlaki gelişim teorilerinden ebeveyn ve öğretmenlerin çocuk eğitimi ve gelişimi konusunda nasıl yararlanabilecekleri açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Eğitimcileri, Sağlıklı Psikolojik Gelişim

I. Gelişim Psikolojisine İlişkin Temel Kavramlardan Yararlanma

A. Olgunlaşma

Olgunlaşma, bireyin bir işi yapabilecek seviyeye gelmesidir. Bireyin yapabileceği işler, duygusal, fiziksel, sosyal içerikli olabilir. Olgunluğa ulaşmadan bu işleri yaptırmak için bireyi zorlamak, o işten onun nefret etmesine ya da en azından hoşlanmamasına yol açacaktır. Aynı şekilde öğrenmesi gereken temel bilgi ve beceriyi öğrenmeyen ya da öğrenmesi için fırsat bulamayan kişilerin de olgunlaşması gecikecektir. Bu nedenle ebeveyn ve öğretmenler, bu iki uç arasındaki sorumluluklarını iyi bilmeli ve uygulamalıdır: Bir yandan olgunlaşması için çocuğa gerekli ortamı hazırlamalı, diğer yandan da olgunlaşmamış çocuğu zorlamamalıdır. Bir araştırmada tek yumurta ikizlerinden birisine olgunlaşmadan önce merdivene tırmanma öğretiliyor. Merdivene tırmanabilecek olgunluğa ulaştıklarında, ikizler yarışırılıyor. Başlangıçta önceden öğrenen başarılı olurken, yarışma devam ettikçe o çocukta yavaşlamalar görülmeye başlıyor. Olgunluk çağına geldikten sonra öğrenenin ise, hevesle yarışmayı sürdürdüğü ve sonuçta da olgunluk çağından önce öğrenen kardeşinden daha başarılı olduğu gözleniyor. Oyun çağı geldiği halde çeşitli bahanelerle arkadaşlarının yanına gitmesine izin verilmeyen çocuklarda ise agorafobi (açık alan korkusu) yada en azından sosyal becerisizlik oluştuğu hemen herkes tarafından bilinmektedir.

* Doç.Dr., Atatürk Üni. K.K.Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri ABD

B. Kritik Dönem

Her yaşın gereği olarak o yaşta kazanılması gereken beceriler vardır. O beceriler o dönemde kazanılmayınca, daha sonra edinilmesi ya imkansız yada oldukça zor olmaktadır. İşte bu dönemlere kritik dönemler denilir. Gelişim ödevlerine bu açıdan bakmak gerekir. Çocukluk, ergenlik ve yetişkinliğin kendine özgü ödevleri vardır. O-6 yaş arasında yürüme, yemek yeme, konuşma, tutma ve bırakma, kontrol etme, cinsiyetini öğrenme, kavramları öğrenme, okuma yazmaya hazır hale gelme, doğru ile yanlış ayırmaya başlama kazanılması gereken görevlerdir. Bu yaşta çocuğu olan anne, çocuğunu kucağından yere bırakmadığı taktirde çocuğun yürüme becerisi gelişmeyecektir. Evde konuşmayan ebeveyn, çocuğunun konuşmasını daha sonraki yıllara ertelemiş olacaktır. Bu gecikmeler daha sonraki gelişim görevlerinin de ertelenmesine neden olacaktır. Mesela; konuşması geciken çocuğun cinsiyetle ilgili kavramları (erkek, kız) söyleyemeyeceği için cinsiyetinin farkına varması da gecikmiş olacaktır. Çocuğun “anne/baba ben kız/erkek miyim?” diye sorup geri bildirim almasının, cinsiyetini tanmasında önemli bir rolü vardır. Bir başka örnek: 6-12 yaşın ödevlerinden olan “uygun erkeksi ve kadınsı sosyal rolü öğrenme” (Bacanlı,2000,s.51) ödevini yapmamış olan ergen, 12-18 yaşında (ergenlikte) bu rolü sergileyemeyecek, ve nihayet buna bağılı olarak; 18-30 yaşında (genç yetişkinlikte) “eş seçme, eşyle yaşamayı öğrenme, bir aile kurma, çocuk yetiştirme, ev idare etme, topluma uyumlu bir sosyal grup bulma” (Bacanlı, 2000,s.54) gibi görevlerini yerine getiremeyecektir. O halde eğitimciler her bir gelişim dönemine ait olan ödevlerin ne olduğunu bilmeli ve bu ödevleri yapmaları için çocuklara uygun ortam ve fırsat oluşturmalarıdır.

II. Gelişim Kurallarından Yararlanma

Ana-baba ve öğretmenlerin bilmeleri gereken bir diğer bilgi gelişim kurallarıdır. Gelişimin temel ilkeleri de denilen bu kuralları bilmeyen yetişkinler, bu bilgisizliklerinin bedellerini, çok ağır bir şekilde yetiştirdikleri kişilere ödettirmektedirler. Yetişen nesle ödettirilen bedeller ve bilinmesi gereken kurallar aşağıda verilmiştir:

A. Gelişim Alanları Farklı Hız ve Oranda Gerçekleşir

Bedenen, zihnen, sosyal ve duygusal alanlarda insan farklı gelişmişlik düzeyindedir. Bedenen iyi gelişmiş olan bir öğrenciye öğretmenin; “kafan, boyun kadar iyi değil” şeklinde hakaret etmesi, bu kuralı bilmemesinden kaynaklı olup, öğrencinin benlik saygısını düşürerek gerçekten zihnen yapabileceği işleri de yapamaz hale getirecektir.

B. Gelişimde Bireysel Ayrılıklar Vardır

Bilindiği üzere bu gün bu kuralı bilmeyen öğretmenler ve ana-babalar, çocukları sürekli birbirleriyle kıyaslayarak birini över diğerini yererler. Övülen,

ödüllendirildiği için gelişimini daha da artırırken yerilenin gelişimi, aşağılık duygusuna girdiği için daha da azalır. Ancak sonuçta ikisi de zarar görür. Yerilenin zararı açıktır: Gelişiminin engellenmesi, kendi gücü oranındaki gelişim hızının durdurulması. Övülen ise kendisi için değil, başkasının övgüsünü almak için çalışır ki; sonuçta kendi kendini ödüllendirmesini öğrenemez, dıştan denetimli olma gibi istenmeyen bir kişilik geliştirir.

C. Gelişim Alanları Birbiriyle İlişkilidir

Duygu, zihin, beden, psiko-motor alanları diye adlandırılan gelişimin farklı alanları vardır. Bu alanlardan birisinin gelişememesi diğerini de olumsuz yönde etkiler. Buna en açık örnek olarak zihinsel engellileri verebiliriz. Zihnen gelişimi geri olan kişilerin; çevresiyle olan ilişkilerinin, hareketsel gelişiminin de geri olduğu, duygu durumunun da çocuksu olduğu, dürtülerini engelleyemediği bilinmektedir. Top yekun organizmanın gelişimini engelledikleri halde kimi zaman eğitimciler, gönderdikleri uyarıcılarla çocuğun sadece bir yanına zarar verdiklerini düşünebilirler (sadece duygusal yada sadece sosyal yönden engellediklerini zannederler). Kimileri bunu bile akıllarına getirmeden çocuk yada ergenlere zararlı bazı uyarıcılar gönderebilirler: Staj yaptığım Ankara'daki bir lisede stajyer olarak dersi işledim, anlatacaklarım bitti, ders süresinin bitimine ise 10 dakika vardı. Bu on dakikalık süreyi de öğrenciye bir soru sorarak doldurmaya karar verdim. Ders psikoloji, konu ise zeka idi. Zeka yaşını ve takvim yaşını vererek, öğrencilerden bu kişinin zeka bölümünü bulmalarını istedim. Bulunacak cevap normal bir zeka bölümü idi. İşlemi yapan kız öğrencilerden biri, kendi öğretmenlerine sonucu göstererek "hocam doğru yapmış mıyım?" diye sordu. Öğretmen ise alaycı bir gülümsemeye "kızım sen kendi zekanı hesaplamışsın." şeklinde bir cevap verdi. Öğrenci yanlış hesap sonucu düşük bir zeka bölümü bulmuştu. Hocasından aldığı bu tepki karşısında sorduğuna pişmanlık duyan, ergenlik çağındaki bu öğrencinin yüzünün kızarmasının ve mahcup olmasının, öğretmeni farkında değildi. Çünkü öğretmen, diğer öğrencilerinin gülüşmeleriyle doyuma ulaşma, ve dolayısıyla çok önceleri tamamlaması gerekirken eksik bırakmış olduğu yanlarını tamamlamakla meşguldü. Bu öğrenci muhtemelen bundan sonra soru sorma cesaretini gösteremeyecek, dolayısıyla sosyal gelişimi engellenecektir. Soru sormayarak bilmediklerini de öğrenemeyecek olan bu öğrencinin zihinsel gelişimi de engellenmiş olacaktır. Kısacası düşünülmeden söylenen bir cümle öğrencinin sadece duygusal yanını değil bir bütün olarak onun, gelişimini engelleyebilmektedir.

Bir gelişim alanına yapılacak olan olumlu katkı, diğer alanların gelişimine de neden olacaktır. Mesela bedenen iyi gelişmiş ancak diğer yanlardan (Zihin, duygu, sosyal...) geri kalmış olan bir öğrencinin, gelişmiş olan bedeninden yararlanarak diğer alanlarını da geliştirmek mümkündür. Nitekim bireyin üstün yanlarını vurgulamak rehberliğin de bir gereğidir. Bedenen gelişmiş olan bir öğrenciyi okulun güreş takımına katarak orada bu

üstün yanını sergilemesine fırsat verilebilir. İlk anda rakibine yenik düşebilir, ancak bedenen güçlü olduğu hissettirilerek, niçin başarısız olduğu sorulduğunda, teknik bilmediğini söyleyebilir. Sonra teknik öğrenerek zihnen gelişimi sağlanabilir. Daha sonra rakibini yenerek başarılı olan bu öğrenci, başarı duygusunu tatmış ve duygusal yönden gelişmiş olacaktır. Başarısı arkadaşları tarafından alkışlanana ve önceden herhangi bir sosyal grubu olmayan bu öğrencinin şimdi tüm sınıf, arkadaşı olmuş ve kucaklamalarıyla onun sosyal ve duygusal yönden gelişmesine neden olmuş olacaktırlar.

D. Gelişimin Hızlı Olduğu Dönemlerde Etkilenme Oranı Yüksek

Gelişimin hızlı olduğu ilk yaşlar (çocukluk) ve erinlik çağı (bûluğla başlayan ergenlik) etkilenme düzeylerinin yüksek olması deneniyle etkileyecek kişilerin daha duyarlı olmaları gerekmektedir. Duyarlı olmayan kişilerin olumsuz etkilemelerini, olumluya çevirecek ya da en azından olumsuz etkilenmeyi nötrleştirecek iletilerde bulunulması gerekmektedir. Örneğin; Çocukluğumda çevremdeki kişilerden kimilerinin benimle alay etmelerinin – alay etme bulunduğum yörede geleneksel bir çocukla iletişim tarzıdır- beni olumsuz yönde etkilediğini fark eden babamın: “onun yaşında siz ayağa kalkmayı bile beceremiyordunuz, o sizden çok daha büyük işler yapacak...” gibi sözleri olumsuz etkilenmelerimi önlemekle kalmamış, iyi şeyler yapmam için teşvik edici de olmuştur.

Küçük çocuklar sürekli soruyorlar; “şu ne, bu ne, niçin böyle?...” Bu kadar çok soru sorma, gelişimlerinin hızlı oluşunun en önemli göstergesidir. Ancak ne yazık ki ebeveyn çoğu kez bu hıza yetişemez ve çocuğu: “yeter artık bıktım bu sorularından!” şeklinde azarlamalarla sustururlar. Bu sonlandırma şekli, çocuğun öğrenme merakının körelmesine neden olur. Etkilenmenin büyük olduğu yaşlardan birinin de ergenlik olduğu bilinmektedir. Özellikle ergenin, ana-babadan duygusal olarak bağımsızlığa ulaşması o dönemin bir ödevidir. Gelişimi için bu ödevi yapabilmelidir. Ancak ne var ki; bir çok ebeveyn; “çocuktur yapamaz, onun yaşı çok küçük, daha 18’inde çocuk sayılır.” şeklinde aşırı korumalarla buna engel olmaktadır. Bu durum sonuçta ergenlerin yetişkin olamamalarıyla noktalanır. Herhalde bu ebeveynin daha sonra; “bu çocuk çok beceriksiz” demeye hakkı olmamalı. Ancak ne var ki; çocuğunun beceriksizliğine kendinin sebep olduğunun belki de ömrü boyunca farkında bile olamayacak, diğer çocuklarını da aynı hatalı yöntemlerle yetiştirmeye çalışacaktır. Gelişimin hızlı olduğu dönemlerde etkilenme oranının da yüksek olacağını nereden bilebilirdi.

E. Gelişim Dönemler Halinde Açıklanabilir

Bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık diye gelişim dönemler halinde tasvir edilebilir. Bir yetiştikenden bekleyebileceğiniz sorumluluğu çocuktan yapmasını bekleyemeyiz. Çünkü bu iki gelişim dönemi farklı özellikleri içerir. Çocukla iletişim, ergenle olan iletişimden farklılık

göstermelidir. Ergenle, çocukla konuştuğumuz gibi konuşamayız. Ergene gönderdiğimiz mesajlar, çocuksu olduğu taktirde onun gelişimine engel koymuş, onu çocuk kalmaya zorlamış oluruz. Bu zorlanmalar ileri yaşlarda normal dışı davranışlara kaynaklık etmektedir. Nitekim Normal dışı davranış sergileyen bir yetişkinin, daha önce geçirmiş olduğu gelişim dönemlerinin bilinmesi, o davranışı hakkında bir çok ipucu verebilir.

Her dönemin kendine özgü gelişim ödevleri vardır. Bu görevleri yerine getirmeleri için uygun iletişim kurmalı, çevresini ona göre düzenlemeliyiz. Gelişim görevleri, gelişim dönemlerine göre farklılık göstermektedir. Çünkü her gelişim görevi, bireyin olgunlaşması, toplumun o çağdakilerden beklentileri ve bireyin kendi değerlerinin etkileşimi sonucu ya yerine getirilir yada sonraki yıllara ertelenir. Görevi yerine getiren kişinin sağlıklı gelişimi devam eder. Ödevini yapamayan, sınıfta kalan öğrenci gibi; o sınıfı tekrar etmek zorunda kalır ki; bu da sene ya da senelerin kaybedilmesi demektir. Gelişim görevlerinin yapılmaması, gelişimi rayından çıkararak tehire kalmasına neden olur.. Gelişim ödevlerini yerine getiremeyen bu insan, Erikson'un ifadesiyle "keşkeleri" fazla olacağından yaşlılığında mutsuzdur. Mutsuzluğu kendisi ile sınırlı değildir, Yetiştireceği bireylere de yansır. Kendi gelişim ödevini yerine getirememiş olan bireyden, yetiştireceği çocuk ve gençlerin görevlerini yerine getirmeleri için uygun ortam hazırlamasını beklemek oldukça güçtür, hatta imkansızdır da denilebilir.

III. Gelişim Alanları

A. Zihin Gelişimi

Çocuğun zihin gelişimini Piaget, iki kavramın fonksiyonlarıyla açıklamaktadır. Bunlar özümleme ve uymadır. Özümleme çevrede yeni durumlarla karşılaşan bireyin o durumları, daha önceki zihninin kalıpları doğrultusunda değiştirerek almasıdır. Uyma ise, kendi zihnindekilerin geçersizliğini fark edip, yeni karşılaştıklarını olduğu gibi almasıdır. Bu iki işlem sonucu birey çevresine uyum sağlar. Ancak ne var ki; kimi aileler çocuklarını ya bukalemun gibi; dışarıda karşılaştıklarının doğruluğunu sorgulamadan hemen kendini değiştiren bireyler olarak yetiştirirler. Bu şekilde yetişen insan, özümleme mekanizmasını kullanamaz, zihinsel gelişimi yarım kalmış olur.

Kimi ailelerde çocuklarına değişmez kalıplar yerleştirirler. Bu kalıplar doğru olduğu sürece sorun çıkmayabilir, ancak doğruların göreceli oluşunu da unutmamak gerekir. Çocuğa verilen bu kalıplar yanlış olduğunda ise, onun yanlışlığı kolay kolay görülmez. Çünkü onlar, onun en sevdiği ana-babasının emanetidir. Bu şekilde yetişen kişiler yeni durumlarla karşılaştıklarında mutlaka onları değiştirmeye çabalarlar, kendini asla değiştirmeyi akletmezler. Örnek: çocukları amcasıyla aynı odayı (yatak odası) paylaşan bir aileye amca "çocuğunuz sabahları yatağını toplamıyor, onu ikaz edin dağınık olmasın" diye uyardığında, çocuğun ana-babası "sen bizim çocuğun seninle aynı odayı paylaşmasını istemiyorsun" diyerek karşılık vermişlerdir. Amcanın bütün

açıklamalarına rağmen, ana-baba kalıp yargılarını değiştirmemişlerdir. Çünkü o ana-babanın en önemli özelliklerinin başında “paylaşmama” vardı. Böylece kendi niteliklerinden hareketle yeni durumu özümsemiş, ancak uymamışlardır. Uyma yoluyla uyum sağlamış olsalardı: hem iletişim bozukluğunu önlemiş olacak hem de çocuklarının dağınıklığına ilişkin eksiğin farkına varmalarına yol açacak ve çocuklarına kendi işini yapması sorumluluğunu aşılıyarak onun gelişimine olumlu katkıda bulunmuş olacaktı.

Özümleme ve uyma yoluyla alınan bilgiler yeni olduğu için, bireyde sindirilmeye kadar bir dengesizlik meydana getirir. Yaşantı zenginliği sayesinde yeni bilgilerin dengesizliğini kolayca ortadan kaldırmak mümkündür. Az uyarıcı ile karşılaşan, tekdüze bir yaşantısı olan çocuklar, ergenlikte yada yetişkinliğinde yüzleştikleri yeni bir bilgi sonucu kolayca dengesi bozulur ve uzun bir süre de dengeye ulaşamaz. Çünkü daha önce değişim geçirerek zihinsel yapılarında esneklikler oluşmamıştır. Bireyde böyle bir esnekliğin oluşabilmesi için doğumdan itibaren yaşına uygun uyarıcılarla yüzleşmesi gerekmektedir. Yaşına yada zihinsel gelişimine uygun olmayan uyarıcılar zihin gelişimini olumsuz yönde etkiler.

Zihin gelişimi Piaget’ye göre dört aşamada gerçekleşir:

1. Duyu motor dönemi (0-2 yaş): Bebekler ilk günlerde refleksif, istem dışı davranırlar. Bu bilinçsiz davranışlarını bilinçli davranışlar haline getirmek için duylardan yararlanılmalıdır. Örneğin; anne memesinin, çocuğun dudaklarına dokundurularak nasıl ki; emme refleksi yemek yeme şemasına dönüştürülüyorsa, ninniler de çocuğun duygusal zekasını işler hale getirmenin başlangıcı sayılır. Taklit edeceği seslerle, dokunmalarla, görüntülerle karşılaşması zihin gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Bir takım oyuncaklar bebeğin hedefe yönelik davranışını tetikler. Elinden düşerek yuvarlanan oyuncuğuna elini, kolunu uzatması, ona doğru bedeniyle yönelmesi yada emekleyerek oyuncuğünü almaya yeltenmesi amaca yönelik davranışlardır. Bu davranışları doğuracak ortam oluşturulmalıdır ki; daha o küçük yaşlardan itibaren geleceğin bilinçli, amaçlı fertleri yetişebilsin.

2. İşlem öncesi dönem (2-7yaş): Yetişkin bakış açısından hareket ederek çocukla iletişim kurmak oldukça güçtür. Gece geç saatlerde topitop, çikolata veya oyuncak almak isteyen bir çocuğa, ana-baba kendi zihinsel gelişmişlik düzeylerinden hareketle; bakkalın kapalı olduğunu yada gece olduğunu yani, zaman ve mekan sınırlaması koyarak oyuncak alamayacaklarını söylemek suretiyle çocuğu ikna etmeye çalışacaklardır. Ancak bu çabaları boşa gidecek, çocuk ağlamasını veya ısrarını sürdürecektir. Bu iletişim, yetişkinin bağırması ve dayağı devreye sokması gibi baskılarla olumsuz bir şekilde sonuçlanacaktır. Bunun yerine; çocuğun zaman ve mekan sınırı tanımayacağını bilerek, sembolik işlemlerle ikna edilebileceğinin bilinmesi ve uygulanmasıyla sorun çözülebilir. Dahası; bu bilgiler sayesinde yetişkin, çocukla olan iletişimi sorun olarak da algılamaz. Evin bir köşesi sembolik olarak bakkal yapılabilir ve oraya gidilerek, olmayan bakkaldan olmayan oyuncak alınabilir. Hatta bir süre

olmayan bu oyuncakla sembolik olarak oynanabilir. Nitekim o çağın bir diğer adı da sembolik işlemler çağıdır. Dönemin diğer bütün özelliklerinden yararlanarak çocuğa birçok beceri kazandırılabilir. Örneğin: Ben merkezliği devreye sokulmak suretiyle; çocuğun aldığı çikolata kendinden istenerek yetişkinin isteğini reddetme konumuna sokulabilir, bu yolla hayatta kendisine gerekli olan “hayır” demesi öğretilir.

3. Somut işlemler dönemi (7-12 yaş): Bu dönemde çocuk ilköğretimin ilk kısmında öğrencidir. Öğretmen güçte olsa çocuğa yaptıracığı işlemleri somutlaştırdığı taktirde kolayca öğrenimini sağlayabilir. Tersine öğretmen kendi soyut zihinsel gelişmişlik düzeyinden hareketle iletişim kurmaya çalışırsa çocuk en basit problemi bile çözemez duruma düşecektir. Bu dönemde bir diğer önemli husus, çocuğun okulöncesinden getirdiği aşağılık duygusunun öğretmen tarafından ortadan kaldırılmasıdır.

4. Soyut işlemler dönemi (12 yaş ve üstü): 12 yaştan sonra artık ergenle, yetişkin bakış açısından iletişim kurulabilir. Bu dönemde ebeveyn ve öğretmenlerin ergeni halen çocuk olarak görmeleri ve ona çocukmuş gibi davranmaları ergenin zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Empatik bakış açısının, görelî ve birleştirmeci düşüncenin gelişimi için ergenin, farklı bakış açılarıyla yüzleşmesi gerekiyor. Eğitimciler bunun için uygun ortam hazırlamalıdır.

Zihinsel engelliler: Zeka geriliği, bireyin yaşlılarından zihinsel etkinlikler bakımından geri kalmış olmasıdır. Geç ve güç algılama, geç ve güç öğrenme, bazı soyut şeyleri öğrenememe şeklinde kendini gösterir. Aynı şekilde konuşma, dürtülerini denetleme gibi çevreye uyum sağlatıcı nitelikleri bakımından geridirler. Engelin, doğum öncesinde, doğum anında ve doğum sonrasında oluşan kalıtsal, organik ve sosyo-kültürel birçok nedeni vardır. Anababalar bu nedenleri bilmeli ve önleyici tedbirler almalıdırlar. Doğum öncesinde annenin sağlıklı beslenmesi gerekir. Anne rubella, kızamık, çiçek, felç, çocuk felci, tüberküloz, frengi, menenjit, beyin iltihabı, tifo, tifüs, kabakulak difteri, şiddetli nezle ve yüksek ateşli gribal hastalıklara karşı hem kendini hem de bebeğini korumalıdır. Gebelik sırasında muhtelif stres, kaygı ve depresyonlardan kendini koruyacak ortamlar oluşturmalı, doktor tavsiyesi olmadıkça ilaç, v.s. kullanmamalı, alkol ve uyuşturucudan kendini ve dolayısıyla bebeğini korumalıdır.

En sağlıklı doğum doktor kontrolünde müdahalesiz yapılan doğumdur. Ağrısız doğum için alınan ilaç ve yapılan müdahalelerin beyin incinmelerine yol açabileceği unutulmamalıdır.

Zeka geriliğine yol açan nedenlerin erken teşhis edilmesi bazı zeka geriliğinin önlenmesi bakımından oldukça önemlidir. Örneğin kan uyuşmazlığının olduğu tespit edildiğinde yeni doğan bebeğin kanının değiştirilmesiyle zeka geriliği önlenir. Kordonun boğaza dolanması, oksijen azlığı, geç ve güç doğum ve doğum anı kazalarından korunmak için doğumun doktor kontrolünde yapılması gerekmektedir.

Doğum sonrasında zekanın gelişimi genellikle uygun sağlıklı bir ortama bağlıdır. Bu da ana-babanın sosyo-kültürel düzeyiyle ilgilidir. Çocuğun görme, işitme, konuşma yetersizliklerini elden geldiğince gidermek zihin gelişimine büyük olumlu katkılarda bulunacaktır. Yetersiz troit salgısı ve sara gibi hastalıkların tedavisinin zamanında yaptırılması gerekmektedir. Konuşmayı geciktiren unsurlar arasında; “ana-babanın çocuğu fazla koruması, konuşma gelişimine uygun ortam hazırlamayı, ve çocuğu konuşmaya teşvik etmemesi” (Çağlar, 1979, s.18) gelmektedir. Dil ile zihin gelişimi arasındaki ilişki dikkate alındığında; konuşma gecikmesinin zihni ne denli olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Çocuklara gerekli uyarıcı sunulmalı, beslenme, eğitim, sağlık, koruma kollama gibi temel ebeveyn görevleri yerine getirilmeli, ilgi ve ihtiyaçları doyurulmalıdır. Ana-baba geçimsizliği gibi sağlıklı gelişmeyi engelleyecek olan olumsuz çevre koşulları düzeltilmeli, iyileştirilmelidir.

Tabii ki, burada sayılan tedbirler zihinsel engelliliği önleme girişimleridir. Ancak zihin geriliğinin tamamen önlenemediği de var olan bir gerçektir. Bu nedenle zihinsel engelliler için yapılması gerekenleri de vurgulamakta yarar vardır. Tüm zihinsel engel için en geçerli iş, özel eğitimidir. Özel eğitimle yapılan işin getirisi, engelli kişilerin engel derecesiyle doğru orantılıdır. Ağır derecede zihinsel engelliye daha az iş yaptırılabilen, hafif derecede engeli olan ise daha çok eğitimden yararlanabilmektedir. Bu gerçeği bilmeyen ana-babalar ya aşırı ümitle çocuklarının aniden değişeceğini düşünmekte, yada aşırı ümitsizliğe kapılarak; çocuklarının özel eğitim hizmetinden yararlanmalarına engel olmaktadır. Bu durumda ana-babalara, çocuklarını ne kadar geliştirebilecekleri gerçekçi bir şekilde (çocuğun kapasitesi göz önünde bulundurularak) açıklanmalıdır. Aile içinde neler yapmaları gerektiği, özel eğitim kurumuyla işbirliği halinde çalışmalarını gerektiği kendilerine anlatılmalıdır. İlke olarak engelli çocukların ne olamayacaklarını değil, ne olabilecekleri anlatılmalıdır. Ana-babaların bu konuda başvuracakları yer rehberlik ve araştırma merkezlerindeki özel eğitim uzmanları olmalıdır. Bir çok kimse daha fazla güvendikleri için tıp doktorlarına gitmekte, ancak onların özel eğitim hakkındaki yetersiz bilgileri sonucu aşırı ümit yada ümitsizliğe itilebilmektedirler.

Okullar ve öğretmenler çocuğu yakından tanıyarak, haksız yere damgalanmaktan çocuğu korumalıdır. Örneğin okuma, aritmetik yetersizliğinden dolayı öğrenciyeye hemen “geri zekalı” damgası vurulmamalıdır. Çocuğa uygulanan sadece bir test sonucu zeka geriliği yargısına varmamalı, güvenilir inceleme sonucunda yargıya varılmalı, ancak bu yargıyı ana-babaya açıklamak yerine; çocuğun ne yapabileceği ve ana-babanın da çocuğun gelişimi için nasıl katkılarda bulunması gerektiği, onların ne yapmaları gerektiği konuşulmalıdır. Zihinsel engelli çocuğu normallerin seviyesine ulaşacağı şeklinde bir beklentiye ana- babayı sokmakta yanlıştır. Çünkü tanımından da anlaşıldığı gibi zeka geriliği sürekli bir durumdur: “Doğumdan önce, doğum esnasında, ve sonradan gelişim sürecinde çeşitli nedenlerle zihin gelişimlerinde

ve fonksiyonlarında oluşan yavaşlama, duraklama ve gerileme gösteren ve bunun sonucu olarak etkili uyumsal davranışlarda gerilik ve yetersizlik gösteren sürekli bir durumdur (Çağlar, 1979, s.23).

Zihinsel engelli çocuklara karşı aileleri çeşitli duygu, tutum ve davranışlar içerisine girebilirler. Bunlardan bazılarını (Çağlar, 1979, s.319) şöyle sıralamaktadır: 1. aşırı derecede korunabilir, 2. aşırı derecede ihmal edilebilir, 3. kabul edilmeyebilir, 4. çok beceriksiz bulunabilir, 5. çok şeyler yapmaya zorlanabilir, 6. inkâr edilebilir, 7. gizlenebilir, 8. utanç duyulan bir kimse olarak görülebilir, 9. açıkça alay konusu edilebilir, 10. sık sık suçlanabilir, 11. normal yaşlıları ile kıyaslanır, 12. şaşkınlık, panik ve ailede geçimsizlik konusu veya nedeni olabilir.

Öğretmen ve uzmanlar ailenin bu davranışlarının çocuğa zarar verdiği yönünde ebeveyni ikna etmeli; çocuğun gelişimine aile içerisinde ve okul öncesi çağda başlamalıdır.

Çoklu zeka: Günümüzde, okullarda ağırlık verildiği gibi insanların sadece sözel ve sayısal zekayla sınırlı olmadığı anlaşılmış, artık Gardner'ın öncülüğünü yaptığı çoklu zeka, bir çok ülkede eğitimde uygulamaları yönlendiren bir kavram olmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi Piaget, bilginin öğrenilmesini besinlerin sindirilmesine benzetmektedir. Bedensel beslenme ve zihinsel beslenme benzerliğinden hareketle (Selçuk, 2002, s.10), tarafından şu haklı yorum yapılmıştır: "Çoklu zeka kuramına göre insan beyni, sözel-dilsel, mantıksal-matematiksel, müziksel-ritmik, görsel-uzamsal, içsel, kişilerarası, doğa ve bedensel-kinestetik zeka alanlarını içermektedir. Geleneksel eğitim bunlardan ilk ikisini yani sayısal ve sözel alanı dikkate almaktadır. Diğerleri okullarımızda ihmal edilmektedir. Oysa tek yönlü beslenme nasıl metabolizma üzerinde olumsuz etkiler oluşturuyorsa, tek yönlü zeka beslenmesi de zihin gelişimini potansiyel olarak sınırlamaktadır. Sonuçta beyinler insanın doğasına ve yaratılışına aykırı biçimde formatlanmaktadır. Bu işlemin yüzyıllar boyunca ve sistematik olarak yapıldığını varsayarsak, ulus olarak nasıl bir çıkmazda olduğumuzu ve yaratıcılığımızın nasıl öldürüldüğünü kavramak daha kolay olacaktır." Bu olumsuzluğu ters yüz etmek öncelikle ilköğretimden itibaren okul türlerini ve program çeşitliliğini artırmakla mümkündür. Çocukların bu doğal eğilimleri, öğretmen ve rehber öğretmenlerin işbirliğinde rehberlik çalışmalarıyla belirlenebilir. Bu seçme ve sınıflama işleminden sonra ilgili okul programına yerleştirilebilirler. Öğretmenler de, sahip oldukları zeka türüne göre aynı şekilde sınıflandırılarak uygun sınıf yada programın eğitimcisi olarak iş görmelidirler. Bu durumdan hem çocuklar hem de öğretmenler kazançlı çıkacaklardır. Tüm bu zeka türlerine göre seçme ve sınıflandırma işlemlerinde zeka ve yetenek testlerinin yanında gözlem, görüşme, derecelendirme ölçeği, anektod, kimdir bu gibi test dışı tekniklere de başvurulmalıdır. Son zamanlarda Türk Milli Eğitim Sisteminde bu yönde çalışmalar başlatılmıştır.

Duygusal zeka: Duygusal zeka kavramını önce çoklu zeka kuramıyla tanıyan (Gardner, 1983) kullandı. O, duygusal zekayı, bireyin duygularının ve

kabiliyetlerinin farkında olarak bunlardan hayatında ve uyumsal yaşamında kullanma olarak tanımladı. Şu anda duygusal zekayı ölçen ölçekler de geliştirilmiştir. Bu ölçeklerin; duyguların farkında olma, duygularını yönetme, kendini motive etme, empati, ilişkilerini kontrol etme gibi alt boyutları vardır (Yılmaz ve Ergin, 2000, s.226-235).

Duygusal zekası düşük olan kişi, sosyal açıdan yetersiz kalır. Duygularını ifade edemeyen bireyi başkaları dışlar. Zeki de olsa geri zekalı olarak algılanırlar. Dışlanan aşağılanan çocuklar, kendilerini de aşağılık olarak değerlendirir; özsaygı, özgüvenleri düşer ve dolayısıyla hem okulda hem de hayatta başarısız olurlar.

Hisseden zeka, hızlılık ve sürat uğruna isabetliliği feda eden fevri, güçlü ve bazen de mantıksız olan kavrama sistemimize duygusal zeka denir. Halk arasında yeri kalp olarak bilinir, ancak asıl yeri sinir sistemimizdeki amigdaladır. “duygular yoğunlaştıkça duygusal zihin devreye girer ve akılcı zihin etkisini yitirir.” (Goleman, 1999, s.23). Duygusal zeka tehlikeyi önceden haber veren ilk dürtünün geldiği yerdir, düşüncelerden ya önce gelir yada düşüncelerle aynı anda gerçekleşir, çocuksudur. Duygular, duygusal zekanın materyalleridir. Duygular çok yararlıdır ancak eğitilmelidirler. Öfke eğitilmeyince patolojik nefret ve şiddete, üzüntü depresyona, korku fobi ve paniğe, mutluluk kapris ve maniye, şaşkınlık şaka, iğrenme ve küçümseme aşağılama ve hor görmeye, utanç küçük düşme ve çileye dönüşebilmekte; sonuç olarak birey duygu bozuklukları ile karşı karşıya kalmaktadır.

Duygularımızı tanımak, duygulandığımızda duygularımızı ifade etmek, dürtülerimizi kontrol etmek, başkasının duygusunun ipuçlarını okuyabilmek, öfkeyi bastırmak ... gibi pek çok duygusal zekamızı geliştirme yöntemleri vardır. Bu yollarla eğitilmedikçe duygusal zekamız geri kalır. Bunun sonucu olarak ta stres, depresyon kaygı, yeme bozukluğu, uyuşturucu bağımlılığı gibi birçok ruhsal bozukluklarla yüz yüze kalırız. Duygusal zekası gelişmemiş olan bir kişinin akılcı zihni (IQ) gelişmiş olsa hayatta başarısız olacaktır.

Duygu eğitiminde; etkin dinleme, alternatif tepki seçeneklerini düşünme, korku, stres, öfke kontrolü, duygularını açıklama, duygularını yöneltme, davranışının sorumluluğunu alma, empati kurma, anlaşmazlıkları giderme ve uzlaşma becerileri kazandırılır. Ancak bu beceriler sadece anlatma metoduyla kazandırılmaz. Uzun sürede öğrencinin kendi katılımı ve uygulama ile edinilir. Bu becerileri kazanan bireyler, hem başkalarının duygularını tanıyabiliyorlar hem de kendi güçlü ve zayıf yanlarının farkına varabiliyorlar: Önce kendisiyle çevresi arasındaki ilişkiyi gerçekçi bir şekilde kurarak isabetli kararlar verebiliyorlar. Sonra aldığı kararların sorumluluğunu da üstlenebiliyorlar. Bu eğitim sonucunda insanlar, ne öfkeyi nede edilgenliği tercih etmiyor, uzlaşma yolunu seçebiliyorlar. Bu eğitimle çocuklara “yaramazlık yaptın” yerine, “bak onu ne kadar üzdün” cevabının verilmesi öğretiliyor ve bununla çocukta empati becerisinin geliştirilmesi amaçlanıyor.

Bu eğitim, öğrencinin bulunduğu gelişim düzeyine göre farklılaşmaktadır. “Bir duyguyu ona uyan yüz ifadesiyle eleştiren ve bir ad vererek tanımlamak” (Goleman, 1999, s.328), duygu eğitimi yaparken uygulamaya konulan etkinliklerden biridir.

Yine “öğle yemeği kuyruğunda öne geçmek için itişip duran üç birinci sınıf öğrencisini gören öğretmen, her birinin bir sayı tutmasını ve kazananın öne geçmesini önerebilir. o anda verilen ders; anlaşmazlıkları giderecek tarafsız, adil yolların bulunduğudır. Daha derindeki öğretimi ise anlaşmazlık olduğunda uzlaşma olasılığıdır” (Goleman, 1999, s.340).

Bu gibi etkinliklerden geçen öğrenciler gelecekte haklarını şiddete başvurmadan korumayı öğreniyorlar. Yukarıda verilen öğrenciler arasındaki anlaşmazlıklar, öğretmene duygu eğitimi için birer fırsat sunduğu halde öğretmen, bu bilgi ve becerilere sahip değilse öğrencileri yukarıdaki örnekte olduğu gibi eğitecek yerde, onları azarlayarak susturma yoluna gider ki, bununla da çocukların duygu gelişimlerini engellemiş olur.

Duygu eğitimi için öğretmenin kişiliği ve sınıfta sergilediği tavırlar oldukça önemlidir. Öğrenciler tarafından model alınan öğretmen, duyguları dile getirebilmeli öfkesini kontrol edebilmeli, empati becerisine sahip, etkin dinleme yapabilmelidir. Ana babalar da aynı özelliklere sahipse; uygun ebeveyn, uygun öğretmen modeli sonucu çocuklar, kolaylıkla duygu eğitiminden geçmiş ve duygusal zekalarını geliştirmiş olacaklardır.

“Duygusal okur yazarlık programları, çocukların okuldaki başarı puanlarını ve performanslarını iyileştirmektedir..., buda yatırım yapmaya değer olduklarını gösterir eğitsel yararların ötesinde bu kurslar, çocukların hayattaki rollerini daha iyi yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır..., sadece sorunları olanlar değil, bütün çocuklar bu becerilerden yararlanabilir. Bunlar hayat için bir bağımsızlık aşısı niteliğindedir (Goleman, 1999, ss.354-356).

Duygu eğitimi almış kişiler kendi duygularından olumlu yönde yararlanırken başkalarının duygularını da idare edebilirler. Duygularından olumlu yönde yararlanan ve başkalarının duygularını yönetebilen kişiler, hayatta mutlu ve başarılı olmanın yöntemini büyük oranda öğrenmiş sayılırlar.

B. Sosyal Gelişim

İnsanın sosyal gelişimi, zihin gelişimine oranla daha çok çevrenin etkisi altında şekillenir. İnsanların sağlıklı sosyal gelişimleri için; gerek ana babaların gerekse öğretmenlerin neler yapmaları gerektiği Erikson'un psiko-sosyal gelişimi temel alınarak açıklanmıştır. Eriksonun teorisinin sosyal gelişimi açıklamada temel alınmasının nedeni, doğumdan ölüme tüm yaşamı kapsamasıdır. Hayatın her döneminde gerekli ödevlerin yerine getirilmesi, bu yapılmamışsa bir sonraki dönemde telafi edilebileceği, ancak bunda çok zor olduğu Erikson tarafından ifade edilmiştir.

0-1,5 yaş: Temel güvenin çocuğa özellikle anne tarafından verilmesi gerekmektedir. Bu yaşın en önemli işi budur bunun için bu yaşta çocuğa

bakacak kişinin -genelde annedir- değişmemesi sürekli aynı kişi tarafından bakılması, aynı sıcak tutumla çocuğa yaklaşılması ve bu tutumunu değiştirmemesi; altının temizlenip karnının doyurulması, ancak anında değil çocuğun rahatsızlık belirtilerinden sonra bu hizmetlerin sunulması, çocukta temel güvenin yerleşmesine yol açacaktır. Buradaki sıcak dokunuşlar ve sevgi ile yaklaşımlar oldukça önemlidir çocuk bunu duyabilmekte, hissedebilmektedir. Nitekim yapılan bir araştırmada; maymun yavrularının kendilerine süt vermemesine rağmen zamanlarının çoğunu yumuşak tüyden yapılmış anne maketi yanında geçirdikleri gözlenmiştir (Jersıld, 1968, çev: Günçe, 1983, s.358). Aşırı koruma ile güven duygusunu vermeyi birbirine karıştırmamak gerekir. Bir çocuk uyku, yeme, sindirim ve anneden ayrılma konusunda sorun çıkarmıyorsa temel güven duygusunu kazandığı söylenebilir. Bu belirtiler için çocuğun ihtiyaçlarının normal bir şekilde karşılanması yeterlidir. Aşırı koruyuculuk ise bir çok ana-baba tarafından kullanılan yanlış bir çocuk yetiştirme şeklidir: Bağımlılığı pekiştirerek çocuğun bireyselliğine engel olmaktadır.

1,5-3 yaş: çocuğun özerk olmaya çalıştığı yaştır. Bu yaşın en önemli özelliği; tuvalet eğitimi ve inatçılığın oluşudur. kendi işini, kendi çişini kendi yapmak isteyen bu çocuklara bu fırsatlar verilmelidir. Bazı anne ve babalar çocuk yemeğini döker diye kaşığı çocuğun elinden alarak kendi yedirmeye çalışır. Çişini yapmak isteyen çocuğu, klozete bırakmaz, kendi kucağında tutar ve kucağında tutmakla da yetinmez; çocuğun çıkarması gereken ıkınma seslerini bile çıkarır. Bu tür anneler çocuğun özerkliğini engellerler; çocuğun işini, çişini, yemesini vs. kendi üstlenir hatta ıkınmalarla çocuğun bağırsaklarının görevlerini dahi çocuğun elinden almak isterler. İlerde kedi işini yapamayan çocuklarına bu ana-babalar; “bunlar niçin bu kadar beceriksiz oldular anlayamadım” diyerek; geçmişte kendi yaptıklarının yanlış olduğunu bile bilmediklerini göstermektedirler. Bırakalım alsın, atsın, kendi işini ve kendi çişini kendi yapsın. Ancak bunları yaparken yeni öğreneceği için elbette yanlışlar yapacak, dökcek, kirletecektir. Bu yanlışlardan dolayı çocuğun suçlanması azarlanması, çocuğun kendinden kuşulanmasına; “Ben yapamam” şeklinde olumsuz bir benlik kavramı geliştirmesine yol açmaktadır. Ayrıca bu şekilde büyüyen insanların bir diğer özelliklerinin de, yanlış yapma haklarının olmadığı şeklinde yada yanlışlarını affedememe şeklinde bir mükemmeliyetçiliklerinin olmasıdır. mükemmeliyetçi kişiler, genellikle çocukluğunda özerkliği engellenmiş kimselerdir. Obsesif-Kompulsif kişilik yapısına sahip olanların ve nevrotiklerin mükemmeliyetçi oldukları bilinmektedir.

Özerklik duygusu kazandırılırken çocuğun yapabileceklerinin sınırlarını, ana-babaların bilerek, aşırıya kaçmadan özerklik kazandırmalıdır. Çünkü çocuklukta edinilen bilgilerin bir çoğu, yetişkinlikte önemli ölçüde yönlendirici olabilmektedir. Örnek: “Ben her şeyi biliyorum benim bilgim dışında hiçbir şey olamaz” şeklinde çevreye kendini sunan bir kişiyi bir başkası şikayet eder ve

onu hapse atarlar. Gerekçe; Madem ki bu kişi her şeyi biliyor, o halde; şikayet edenin çalınan malının kim tarafından çalındığının da mutlaka bu kişi tarafından bilindiği idi. Bu kişinin uğradığı zarar, özerklik duygusunun 1,5-3 yaşında fazla verildiğinin bir sonucudur

3-7 yaş: Bu döneme soru çağı da denilmektedir. Sorularına makul ve doğru, onun anlayacağı düzeyde cevaplar verilmelidir. Okul öncesi çağın ana okulu dönemine rastladığı için sadece ebeveyn değil, ana okulu öğretmeni ve diğer yetişkin ve eğiticilerin de dikkat etmeleri gereken bir yaştr. Bu yaşın en önemli özelliği özdeşim kurmadır. çünkü çocuk cinsiyetinin farkına varmıştır. Cinsiyetle ilgili merakı abartılmamalı, doyurulmalıdır. Sosyal rolleri de anlamaya başlamıştır. Eğer erkekse anneye söz geçirmenin yolunun, babaya benzemekten geçtiğini anlamaya başlamıştır. Kız çocuğu içinde aynı şeyler söz konusudur: Annenin ayakkabılarını ayağına takıp evin içinde yürürken bir taraftan babaya bakmakta ve “bak bakayım anne olmuş muyum?” demeye çalışmaktadır. O halde bu yaşta ailede, çocuğun cinsiyetine uygun modeller olması gerekmektedir. Ölüm veya ayrılık gibi durumlarda evde bu modellerin eksikliğinin doğuracağı olumsuzlukları gidermek için çocuk erkekse dayıların, kız ise halaların eve sık sık gelmeleri sağlanmalıdır.

Bu döneme oyun çağı da denilir. çocuğun oynamasına engel olmamalı, oyun için pahalı oyuncaklar şart değil, hatta bazen pahalı oyuncakları kırıp bozmaması için çocuğun oyununun ve dolayısıyla girişimciliğinin engellenmesi tehlikesi de vardır. Ebeveyn çocuğuyla oynarsa ona önem vermiş olacağından; çocuğu da ebeveyne önem ve değer vererek birlikte hoşça vakit geçireceklerdir. Oyunlarda sürekli değil, zaman zaman çocuk yenik düşürülmeli, sürekli yenilen çocuk geri çekilebilir girişimciliği engellenebilir.

Bir önceki dönemde özerkliği engellenmiş olan çocuklardan girişimcilik beklemeden, öncelikle özerk olması için okullarda etkinlikler yapılmalıdır. Aşırı özerklik sonucu iç tepisel davrananlar için, yapacağı ve yapamayacağı şeylerin olduğu uygulamalı bir şekilde gösterilerek gerçekçi olması sağlanmalıdır. Girişimciliği engellenmemeli; konuşabilmeli, sorabilmelidir. “Çocuklar ne anlar” diye susturulmamalı, ancak girişkenliği kendilerine ve başkalarına zarar verici nitelikte olduğunda buna engel olunmalıdır. Hırsızlığı meslek edinen bir babanın çocuğu bakkaldan izinsiz olarak bir oyuncak alıyor. Bakkal çocuğu azarlarken çocuğun babası; “bu yaşta çocuğu korkutma yoksa ilerde hırsız olamaz” diye bakkala çıkışıyor. Bu, aşırı özerkliğe engel olmayan bir baba örneğidir. Kısacası ne çok fazla suçluluk duygusu duyacak düzeyde çocukların girişimi engellenmeli, nede merhametsiz bir sosyopat olacak düzeyde girişimciliği teşvik edilmelidir.

7-12 yaş: İlk öğretimin ilk kademesinde bulunan çocuk, kendini diğer akranları ile karşılaştırarak çalışkan veya tembel olarak adlandırır. hiçbir ana baba ve eğitimci çocuğunun tembel olmasını istemez. Tembelliğin kötü olduğunu herhalde bilmeyen yoktur. Ana-babalar çocuklarının tembel olmalarını istemiyorlarsa okul çağına kadar olan dönemlerde sırasıyla;

çocuklarına temel güven, özerklik ve girişimciliği kazandırmaları gerekiyor. Ana sınıfında girişimci olan çocuk, ilk öğretime başladığı andan itibaren çalışkan olmaya başlar, ancak ana babalar her zaman bunu başaramazlar. Çocuk okula başlarken kendinin işe yaramadığı düşüncesiyle sırasında oturabilir. Bu durum için önlem alınmadığı takdirde, çocuklar aşağılık duygusu geliştirirler. Önlem alacak olan öğretmendir. Bu dönemdeki aşağılık duygusu çok kolay teşhis edilir ve biraz çaba ile kolayca ortadan kaldırılabilir. Ancak ileri yaşlardaki aşağılık duygusu artık basit olmayıp, karmaşık aşağılık duygusu olduğu için onun teşhisi de, tedavisi de oldukça güç bir iştir. İlköğretimde sorulan basit sorulara çocuk bildiği halde parmak kaldırmıyor yada herkes kaldırdığı için parmak kaldırmak zorunda kalıyor ve “öğretmenim bana söz hakkı vermesen çok iyi olur” der gibi parmağını göğüs hizasından yukarıya kaldıramıyorsa, bu çocuğun muhtemelen geçmişte girişkenliği engellenmiştir. Diğer bir ifadeyle bu çocuğa, basit aşağılık duygusu taşıdığı şeklinde teşhis konulabilir. Önemli olan tabii ki bu teşhis değil, iyileştirme. Bu tanıma işinden sonra artık çocuğa bildiği soruların sorulup önce yerinde, sonra yavaş yavaş tahtaya çıkararak yanlışlarını abartmadan düzeltip; doğrularını, üstün yanlarını vurgulayarak iyileştirme çalışmaları yapılabilir. Ancak bu iyileştirme çalışması süreklilik ister. Çünkü aşağılık duygusu 7 senelik bir geçmişin ürünüdür bir tek çalışma ile hemen kaybolmasını beklemek gerçekçi olmaz. Belli bir zaman diliminde oluşan statünün yıkılması da belli bir zaman gerektirir. Sürekli yapılan iyileştirme (çalışkan kılma) çalışmalarının sonucunda çocuk iyi gözlenecek olursa; sorulan sorular için söz hakkı isteme girişiminde yavaş yavaş artışlar olduğu görülmeye başlar: Çocuğun parmağı artık göğüs hizasından yukarıya kalkmaktadır. Bir sonraki çalışmada kolu göğsünden ayrılarak ileri uzatılmış, ancak dirsek büküktür daha sonra ise kol ve dirsek düz bir şeklide istekle parmak kaldırmaktadır. En son iyileşmiş halinde ise cevabı diğer arkadaşlarından önce vermek için ayağa kalkarak, hatta ayak parmaklarının üzerine yükselerek “öğretmenim ben” diye el kaldırmaktadır. Bu andan itibaren öğretmenin, çocuğa basit aşağılık duygusunu kaldırarak yerine çalışkanlığı yerleştirdiği söylenebilir. İleride çocuğun karmaşık aşağılık duygusu şeklinde ortaya çıkacak olan sağlıksızlığını engellediği için, bu öğretmen kendini ödüllendirebilir, çünkü bugün tıpta doktorların en önemli işi olarak ortaya çıkan koruyucu hekimlik gibi önemli bir görevi yerine getirmiştir. Öğretmen bu koruyucu hekimlik görevini yerine getirmediği takdirde; “Genç çekingen içine dönük kendine güvensiz, terleme, kalp çarpıntısı gibi fiziki belirti gösterir eğer bu durum uzun süre devam ederse aşağılık duygusu gençte yerleşik hale gelir ve onu uyumsuzluğa yöneltir (Cole, 1966, s.313).

Tembelliğin yerine çalışkanlığı koyma işinde çocuğun başkasıyla değil, kendi önceki düzeyi ile şimdikiyi karşılaştırarak başarıya ulaşması sağlanmalıdır. Bu durum çocuğun sürekli kendi potansiyelini geliştirme ihtiyacını doyuracağından; başarılı olmayı içsel olarak motive edecektir. Başkaları ile karşılaştırmada ise bireyin gücünü içinden alan bir varlık olduğu

gözardı edilmektedir. Burada bahsedilen; çocukların normal bir şekilde kendi ilgi ve yetenekleri oranında başarılı olmalarıdır. Çocukları başarılı yapmak için aşırı beklenti içine sokmakta tembelliğe itme gibi zararlıdır. çocukluğunu yaşamadan büyütülmeye çalışılan bu çocuklar, ilerde ebeveynin istediğini elde ettikten sonra bir boşluk, hiçlik ya da anlamsızlık duygusu içine düşmektedirler.

12-18 yaş: Ergenlik döneminde sağlıklı başarılı bir kimlik statüsüne ulaşmak amaçtır. Bunun için ergenin birilerini taklit ederek, onunla özdeşim kurması gerekir. O halde uygun rol modelleri ile etkileşim halinde olması için ortam hazırlanmalıdır. Gurubun çok önemli olduğu bu dönemde ergeni, çetelerden korumak için; diğer yararlı guruplar içerisinde, ait olma ihtiyacının gidermesine olanak verilmelidir. Aksi halde çetelerin normunu, kendi normu olarak kabullenir ve girdiği gurubun tüm olumsuz davranışlarını sergilemeye başlar. Ancak bu ortam hazırlama ve kontrol, dolaylı olarak yapılmalıdır. Ebeveyn ve eğitimci çocuğa, tamamen başı boş bırakılmadığını, aynı şekilde özgürlüğünün de elinden almadığını hissettirmelidir. Zaten ergenler de, o çağın gereği olarak; aileden hem bağımsızlığını ilan etmek isterler hem de kimliğin tam oluşmamış olması nedeniyle, yanlış yapma ihtimalinin varlığından hareketle; ailesinin kendisini korumasını isterler. Yani bağımlılıktan kurtulmak isterler ancak, bağıda koparmak istemezler. Aile sağlıklı bir kimlik geliştirebilmesi için ergenden biraz uzak (mesafeli) “artık kendi işini, eşini bul ve yuvanı kur” tutumu içerisinde bulunmalıdır.

Çocuğun çok korunduğu, “el bebek gül bebek” büyütüldüğü ortamlarda çocuğun zorluklarla karşılaşması engellendiği için, kolay bir iş olmayan kimlik de ergenin çabasıyla değil, önceden var olan babanın kimliğinin bedava bir şekilde alınmasıyla edinilir ki, buna ipotekli kimlik statüsü denilir. Bu kişilerin ileri yaşlarda ebeveyninden ayrılmak zorunda kaldığında gerçeklerle yüzleşemedikleri, hayal kırıklıkları yaşadıkları ve başarısız oldukları görülür.

Anne babanın farklı davrandığı yada annenin, babanın veya her ikisinin birden zamana göre değişen dengesi ilişkileri içinde büyüyen ergen, herhangi bir kimliğe bağlanamaz, vereceği kararı sürekli erteleyerek bunalımlı yılları uzar gider ki buna “Moratoryum” kimlik statüsü denir. Bu insanlar, evlenemezler. Onlara göre; zaten evli sayılırlar... Ancak bu evlilikleri yasal değildir. Bu nedenle de toplumdan dışlanmışlık duygusu yaşarlar. Doğru olan ise; gençlerin, toplumun onaylayacağı evlilik müessesesi ile cinsel dürtülerini doyumalarıdır.

Kimi aileler çocuklarına karşı ilgisiz yada kayıtsızdırlar bunun nedenleri çok çeşitli olabilir; yoğun iş, ağır geçimsizlik vs. Bu ailelerin çocukları ergenlik çağında hiçbir şeyi umursamaz, herhangi bir dünya görüşüne bağlanmaz, bağlanma gereği de duymazlar ki; bu durumlarına dağınık kimlik” statüsü denilmektedir.

Bu dönemin önemli bir sonucu da “ergen benmerkezciliği”dir bu ben merkezilik ergenin yeni oluşturduğu kimliğine fazlaca bağlanması -özellikle duygusal açıdan- sonucu kendi dünya görüşünün dışındakilere neredeyse hayat

hakkı tanımaması şeklinde ortaya çıkar. Bu hoşgörüsüzlüğü başarılı kimliğe ulaşmayanlarda da görmek mümkündür: İçten içe bir kıskançlığın ürünü gibi görünen çetelere üye olma, kanun ve düzene baş kaldırma, uyuşturucu satma, uyuşturucu kullanma gibi....

İdeolojik kimlik mesleki kimlik ve cinsel kimlik gencin oluşturacağı genel kimliğine katkıda bulunan üç boyuttur. Bu nedenle daha önceki yıllarda çocuğun mesleki gelişimini, ideolojik gelişimini ve cinsel gelişimini olumsuz yönde engelleyen unsurları ortadan kaldırmak gerekmektedir. Çağımızda sağlıklı cinsel gelişimi engelleyen unsurlardan biri cinselliğin abartılmasıdır. Cinsellik abartılırsa Frankl'ın dikkat çektiği gibi; halk için mücadele ile cinsel nevrotik yapı meydana gelir. Günümüzde pornografinin cinsel özgürlüğün bunu artırdığı insanların hazzı aşırı niyetlemeleri iktidarsızlık gibi cinsel problemlerin nedeni olarak gösterilmiştir (Frankl, 1999, ss.153-161). Engelin olumsuzluğuna takılmadan gelişen kişi mesleki standartlarını, aile standartlarını belirler, neyi isteyip neyi istemediğini belirlemiş olur. Tersine cinsel, mesleki ve ideolojik kimliğini belirleyemeyen ergenin standartları belli olmadığı için, bu konulardaki kararları da rastlantısal ve isabetsiz olacağından mutsuzluğu doğuracaktır.

20-40 yaş: Ergenlikten sonra genç yetişkinlik dönemi başlar bu dönemde iş ve eş seçilir. Ancak kimileri doğru seçim yapmıştır, kimileri bunu başaramamıştır. Doğru seçim yapanlar önceki dönemlerinde sağlıklı gelişenlerdir. Ergenlikte sağlıklı kimliğe ulaşmış olanlar kendini ve sınırlarını doğru tanıdığı için, yetişkinliğe girişte kendine uygun mesleklere ve eşlere yakınlık kurabilmişlerdir. Bu yakınlık ilgi, sevgi, dostluk içeren bir yakınlıktır. sağlıklı yakınlık kurma da vardır; bu, sevgi ve derin dostluktan uzak, yüzeysel bir yakınlıktır ki; daha çok gündelik çıkara dayalı bir ilişkidir. Metres ilişkisi olanları, sadece maaş için mesleğinde iş yapıyor gibi görünenleri, buna örnek verebiliriz. Diğer normal dışı yakınlık kuranlar; kendini dışlayan yada diğer insanlardan, mesleklerden ve ideolojilerden kendini soyutlayan kişidir. İşine ve eşine yaklaşmayacağı için; onlarla deyim yerinde ise "evlenemez", heyecanlanır, sesi titrer, yüzü kızarır... kısacası beceremeyeceğine olan inancı, davranışlarına yansır. Kendini dışlama yoluyla yapılan normal dışı davranışlar sergiler.

40-65 yaş: Olgunluk yaşı da denilen orta yaşın en belirgin özelliği üreticiliktir. Aşk ile işine ve eşine yakınlık kurabilen kişi, bu çağda verimli olacaktır. Geleceğe yararlı bir eser bırakarak, yaşlılığında işe yaradığı düşüncesiyle doyum bulup mutlu olmasının ön şartıdır üreticilik. üretici yada verimli olmayan kişi orta yaş krizi de denilen eşini, işini bırakarak ergenler gibi davranmaya başlar. Bu durum onun, yaşlıları tarafından dışlanmasını hızlandırır, ergenlerde de aradığını bulamayınca -ki genellikle bulamaz çünkü muhtemelen aradığı ergenlikte edinemediği başarılı kimlik statüsüdür.-büsbütün yalnız ve umutsuz kalır

Kadınlarda fizyolojik olarak üretim hormonunun durması, erkeklerde ise üretkenliğin azalmaya başlaması yaş dönümü diye adlandırılır. Menapoz ise

birlikte, kadının çekiciliğinin yitirilmesi sonucu oluşan olumsuz duygu durumu, kadını pazar ürünü olarak gören toplumların önemli bir sorunudur. “Kadınlar eğer menapozu çekiciliklerinin, cinselliklerinin, yararlılıklarının sona ermesinin belirtisi olarak görürlerse daha fazla üzüntü duyarlar. Bu duygular yaşlı kişileri değersizleyen gençlik odaklı bir kültür tarafından daha da yoğunlaştırılabilir” (Onur, 1995, s.177). Yaş dönümü sonrası kişileri saygın bir konuma yükselten toplumlarda ise; gerek menapoz gerekse erkekler için yaş dönümü, önemli bir sorun haline gelmemektedir. Çünkü yaş dönümünün beraberinde getirdiği depresyonu herkes yaşamaz, artık bu yaştan sonra kendisine önem vermeyeceğini düşünen kişiler yaşar. O halde Türk toplumunun geleneksel yapısında var olan yaşlıya saygı tutumunun, eğitim vasıtasıyla genç nesillere aktarılması, yaş dönümünde yaşanacak olan depresyonun önlenmesi bakımından gereklidir. Bu geleneksel yaşlıya saygı değerinin, nesilden nesile aktarılmasıyla yaşatılmasının, sadece orta yaş dönümünde değil, ileriki yıllarda da yaşlıların ümitsizliğini azaltıcı, benlik bütünlüğünü oluşturucu etkisi olacaktır.

65 yaş ve üstü: Yaşlılıkta bedenen düşüşün gözlenmesi ve yaşlıda artık işe yaramadığı duygusunun yaşanması bu çağı, umutsuz bir dönem olarak nitelenebilir. Ancak bu dönem bir çok yaşlı, orta yaşta üretmiş olduğu ürünleri ile yarına kalacağına doyumunu yaşar. “Keşke” leri az olan yaşlı, benlik bütünlüğüne ulaşmanın verdiği duyguyla ölümü gülümsemeye karışırken, “keşkeleri” çok olan yaşlı umutsuzluk içinde ölümü aynı metanetle karşılayamamaktadır. yaşlılığın kendine özgü sorunları; ilgi, sevgi, işe yaradığının hissettirilmesi ve hiçbir zaman eskimediği duygusunun yaşatılmasıyla çözüme kavuşturulabilir. Ancak her şeyden önce kendi özgeçmişinin doyuruculuğu, tüm bu sayılanlardan çok daha önemlidir

C.Ahlak Gelişimi

Ahlak üzerine yapılan bir araştırmada; insanlar ahlaki değerlendirme bakımından kendilerini ortanın üstünde göstermektedirler. Bu durum insanın uyumu için temel alınmalıdır. Tıpkı vücut ısısının kan basıncının belli normal seviyeleri varsa ve vücut bu seviyelerde kendinden beklenen fonksiyonlarını ifa ediyorsa, insanın da kendi nefsi hakkında normal diyebileceğimiz bir değerlendirme seviyesi bulunmalıdır. Bu seviye düştüğü takdirde şahıs en azından kendine güvenini kaybeder seviye üste çıktığı zaman ise öğrenme ve değişme için gerekli esneklik kaybolur. Ahlaki yücelik ile katılık birbirine karıştırılır (Güngör, 1993, ss.81-82). Ahlâk, doğru tanımlanmalı, uyuma ulaştırılan ahlâki gelişim için eğitimciler üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler. Bu görevlerin yerine getirilmesi için eğitimciler, ahlaki gelişim teorileri hakkında yeterli bilgi sahibi olmalıdırlar. Örneğin yukarıda verilen araştırma bulgusu, eğitimcilere ahlaki katılık ile ahlaki yüceliğin birbirinden ayırt edilmesi gerektiği, insanların uyumları için kendi ahlâki düzeyini normalin üstünde değerlendirmeleri gerektiği; normalin altında ve normalin çok üstünde kendini değerlendirenin uyum düzeyinin düşük olacağı bilgisini vermektedir.

Bir araştırma bulgusundan bu kadar yararlanıldığına göre, teorilerden çok daha fazla yararlanılabilir.

Piaget, Kohlberg ve Gilligan gibi teorisyenler bireyin ahlakının da doğuştan itibaren yaşla ve yaşantıyla birlikte değiştiğini, geliştiğini göstermişlerdir. İnsanlar önce görünen somut şeylerden hareketle bir şeyin iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin olduğuna karar verirken ilk öğretimden itibaren görünenin ötesinde bulunan, asıl göreceli olan soyut unsurlardan hareketle değerlendirmelerde bulunurlar. Piaget'in bu görüşünden eğitimcilerin, yaşa göre çocuğa ahlaki mesajlar iletmeleri gerektiği sonucu çıkıyor. Somut işlemler döneminden itibaren olayların arka planı, yani soyut ve göreceli mesajları çocuğa ileterek ahlaki gelişimine katkıda bulunmak mümkündür.

Kohlberg ilk 10 yaşlarda ceza-itaat ve çıkarın doğru yanlışı belirlediğini, 10 yaştan sonra 20 yaşa kadar başkalarının beklentileri ve toplumun törelerine göre değerlendirmede bulunduğunu, 20 yaştan itibaren sosyal kuralların değişmez doğrular olmadığını görerek sosyal yararı karşılayamayan kuralların değiştirilmesini düşündüğünü ve kimi kişilerin de evrensel ilkelere dayalı üst düzey ahlâka ulaştığını ileri sürmüştür. Bu teoriden hareketle eğitimciler; her çocuğa hem yaşına uygun ahlaki mesajlar ileterek hem de bulunduğu yaşın bir üstündeki evreye ait mesajları ileterek ahlaki gelişimi hızlandırabilirler. Ancak ne yazık ki, bu teorilerin bilinmesine rağmen (Akbaba, 2001) bir araştırmasında; ilk öğretimde okutulan masalların % 50'sinin, çocukların yaşının altında mesajlar taşıdığını tespit etmiştir. Bu sonuç, ahlaki gelişim için ilk öğretim çabalarının yarısının boşa gittiği, hatta çocukların gelişimlerinin engellendiği anlamına gelmektedir.

Gilligan ise ahlaki açıdan önce çocukların kendi ihtiyaçlarını daha sonra başkalarına karşı sorumluluğu, en sonrada hem kendini hem de başkalarının çıkarlarını bütünleştirerek en üst ahlaki gelişime ulaştığını söyleyerek; bencillikten özgeciliğe, oradan da biz duygusunun gelişimine yapılacak katkılarla, ahlaki gelişimin sağlanabileceğini göstermiştir. Grupla psikolojik danışma yoluyla özgecilik düzeyinin artırıldığı yapılan bir araştırmayla (Akbaba, 1994) gösterilmiştir.

Ahlâki gelişim, toplumun törel yanının birey tarafından içselleştirilerek, karakter gelişimi ile sağlanır. Bu ise, bireyin ahlâklı modellerle karşılaşması ve onları örnek almasıyla mümkündür. Yalan söyleyen ebeveynin çocuğunun yalancı, hırsızlık yapanın çocuğunun hırsız, dolandırıcı ebeveynin çocuğu dolandırıcı, adaletsiz ebeveynin çocuğu adaletsiz kısacası ahlâksız ebeveynin çocuğu ahlâksız, ahlâklı ebeveynin çocuğunun ahlâklı olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu nedenle ana babalar ve öğretmenler iyi birer model olmak zorundadırlar. Ayrıca toplum kurallarına baş kaldıran kişiler yetiştirmekte, bireyle toplumu güreştirmek anlamına gelir ki; bu müsabaka, bireyin mağlup olması ile sonuçlanır. Çünkü toplum güçlüdür, ayrıca evrensel ahlâk ilkelerine ulaşabilmek için bireyin bulunduğu toplumun sosyal kurallarını öğrenmesi gerekir. Geleneksel düzey, gelenek ötesi düzeyin (evrensel ahlâki ilkelerin

evresi) ön basamağını oluşturur. Basamağın birine basılmadan geçilemez. Bu nedenle önce toplum töreleri öğretilmeli, sonra yanlış törelerin yanlışlığı gösterilip eleştirel düşünce kazandırılarak insanların üst basamağa ilerlemeleri sağlanabilir.

Abstract: In this study, it was aimed to explain the developmental psychology which parents are not given any formal education in any educational institutions and which teachers are given a little information about. And same suggestions about how these educationalist groups would utilize it were tried to be presented. For this purpose some sources about the developmental psychology and some practical information were investigated.

It was primarily emphasized that some basic conceptions of developmental psychology should be known and used by both teachers and parents and "maturation" and critical period" were stressed then basic rules and social, cognitive, moral development theories and how parents and teachers should behave about the child education and development are explained.

Key Words: Child educators, Healthy psychological development

Kaynakça

- Akbaba, S., (1994), Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgeçilim Üzerine Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Akbaba, S., "Farklı Öğretim Kademelerinde Okutulan Masalların Kohlberg'in Moral gelişim Evreleri Açısından İncelenmesi", *Eğitim ve Bilim Dergisi* , Ankara Cilt: 26, Sayı: 121, ss. 41-44
- Bacanlı, H., (2000), Gelişim ve Öğrenme, Geliştirilmiş 3. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Cole, L. ve I.N.Hall, (1966), Psychology of Adolescence, 6th ed. Holt Rinehart, Winston, inc., New York.
- Çağlar, D., (1979), Geri Zekalı Çocuklar ve Eğitimi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Genişletilmiş 2. Basım, Ankara.
- Frankl, V.E., (1999), Duyulmayan Anlam Çığılığı, (Çev:Selçuk Budak), Öteki Yayınevi, Ankara.
- Gardner, H., (1983), Frames of Mind. Basic Books, New York.
- Goleman, D., (1999), Duyusal Zeka. (Çev:Banu Seçkin Yüksel), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Güngör, E., (1993), Dererler Psikolojisi, Hollanda Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, Amsterdam.
- Jersıld, A.T., (1983), Çocuk Psikolojisi. (Çev: Gülseren Günçe), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak.Yayınları, Ankara.
- Onur, B., (1995), Gelişim Psikolojisi, İmge Kitabevi, Ankara.
- Selçuk, Z., Kayılı, H., Okut, L., (2002), Çoklu Zeka Uygulamaları. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yılmaz, H., ve Ergin, E., (2000), Üniversite Öğrencilerinin Sahip Oldukları Duygusal Zeka Düzeyleri ile 16 Kişilik Özelliği Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma,. 8. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Cilt 1, Trabzon.